Hafızlık Eğitimi ve Sorunları

Suat CEBECİ, Prof. Dr.

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bilal ÜNSAL, Uzm.

Atıf- Cebeci, S. & Ünsal, B. (2006). Hafızlık eğitimi ve sorunları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4 (11), 27-52. © Değerler Eğitimi Merkezi

Özet- Hafızlık, Kur'an'ın tamamının ezberlenmesi olarak Peygamber döneminden beri süregelen geleneksel bir eğitimdir. İslam'ın kutsal kitabının ezberlenmesi ilk zamanlar onun saklanması bakımından önemli görülmüş olsa da daha çok bir ibadet olarak telakki edilmesi, bu eğitimin her devirde yaygın bir şekilde devamını sağlamıştır. Bu çalışmada, halen Türkiye'de yürütülmekte olan hafızlık eğitiminin bilimsel bir bakış açısı ile incelenerek değerlendirilmiştir. Günümüzde hafızlık eğitiminin amacı ve işlevi nedir? Hafızlık yaptıran kursların program ve yöntemleri uygun mudur? Hafızlık eğitiminin diğer problemleri nelerdir, bunların çözümü konusunda neler yapılabilir? Bu ve benzeri sorulara cevaplar aramak için, mevcut hafızlık eğitiminin geliştirilmesine yönelik bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da köklü geçmişi ve hafızlık geleneği olan sekiz kursta öğrenci ve öğreticilerin görüşlerine müracaat edilerek yapılan çalışma sonucu elde edilen bulgular tartışılarak hafızlık eğitiminin sorunları konusunda tespitler yapılmış, bu tespitlerle bağlantılı olarak sorunların çözümünde yönelik teklifler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler- Hafızlık, Kur'an Kursu, Din Eğitimi.

Geçmişten Günümüze Hafızlık Eğitimi

"Hafız", Arapça bir kelime olup koruyan, saklayan, muhafaza eden anlamlarına gelmektedir. İnsanın bilgileri koruyup saklayan zihinsel yapısına da "hafıza" denilmektedir. Hafız kelimesi aynı zamanda "el hafîz" şekli ile "bütün mahlûkatın koruyucusu" anlamında (Hud, 11/57) Yüce Allah'ın isimlerinden biridir. Kur'an-ı Kerimin korunmasını muhafaza edilmesini sağladığı için Kur'an'ın bütününü ezberleyenlere hafız denilmiştir. Hafız kelimesi Kur'an'da sözlük anlamı ile birçok ayette yer almakta ve üç ayette de Allah'ın sıfatı olarak geçmektedir.

Bu kelime, tarihi süreç içerisinde Kur'an'ı ezberleyip camilerde mukabele okuyan ve müezzinlik yapanlar için bir sıfat olarak kullanılır olmuştur. Kur'an'ı ezberleme işine de hıfz denilmiştir. Bunun dışında çok sayıda hadis ezberleyip hadislerin nakil ve rivayetini meslek edinen kimselere de hadis literatüründe hafız denilmiştir. Bu anlamdaki hafızlık konumuz dışında olup

bu makalede Kur'an'ın ezberlenmesi anlamında hafızlık eğitimi ve bunun günümüzdeki sorunları ele alınacaktır.

Kur'an-ı Kerim'in tamamını ilk ezberleyen Hz. Peygamber olmuştur. Kur'an ayetleri nazil oldukça Peygamber büyük bir titizlikle onları ezberliyor (Kıyame/75: 16-18), ezberlediklerini Allah'ın emrettiği şekilde (İsra/17: 106) gece gündüz ibadetlerde ve her vesile ile tertil üzere okuyor, ashabına da okutup öğretiyordu. Peygamber her sene Ramazan ayında o ana kadar gelmiş olan ayetleri Cebrail'e ezberden okuyor, arz ediyor, Cebrail de dinleyip doğruluyordu. Hz. Peygamber vefatından önceki son Ramazan ayında ise Cebrail'e Kur'an'ı iki kere okumuş ve "Arza-i Ahire" denilen bu okuma karşılıklı yapılmıştı. (İbn Sa'd, 1957, 2: 194).

Yazının henüz yeterince gelişip yaygınlaşmadığı İslam'ın ilk döneminde hafızlık Kur'an-ı Kerimi korumanın bir yolu olarak görülmüştür. Daha sonra Peygamberin Kur'an ezberlemeyi teşvik etmesi, Allah Kelamı'nı ezberlemenin Müslümanlar tarafından çok sevaplı ve feyizli bir iş olarak kabul edilmesi hafızlığın gelişmesinde etken olmuştur. İnsanların çocuklarını hafız yetiştirme arzusu, din görevlilerinin hafız olması beklentisi, toplumda hafız olanlara karşı ilgi ve itibarın yüksek olması gibi sebepler de hafızlığın kurumsallaşmasını sağlamıştır.

Zamanla yazı kullanımının yaygınlaşması sonucu Kur'an nüshalarının çoğalması, böylece Kur'an'ın yazıyla muhafazasının sağlanmış olması karşısında hafızlığa olan ilginin azalması beklenirdi. Fakat böyle olmamış, aksine hafızlığa ilgi giderek artmış ve hafızlık eğitimi, İslam eğitiminin ve kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Çünkü Kur'an'ı ezberlemek çok sevaplı kutsal bir iş olduğu kadar nakil bakımından onun hıfz edilmesi, yazılmasından daha önemli bulunuyordu. İbn Teymiye, İbnü'l-Cezeri gibi bazı âlimler Kur'an'ın naklinde esas dayanağın mushaflarda cem edilmiş olanlar değil, kalplerde ve hafızalarda hıfz edilmiş metinler olduğunu kabul etmişlerdir (Karaçam, 1990).

İlk zamanlar Mekke'de Erkam'ın evi (Kazıcı, 2004), Medine'de ise Mescid-i Nebi'nin bitişiğindeki Suffa, Kur'an'ın hıfz edilip, ahkâmının tedris edildiği mekânlar olmuştur (Şengül, 2004). Buralarda bizzat Peygamberin gözetiminde çok sayıda hafız yetişmiştir. Sahabe, Kur'an'ı öğrenme ve ezberleme işine büyük önem veriyor, bu hususta birbirleriyle yarışıyorlardı. Peygamber devrinde sahabeden Kur'an'ın tamamını veya bir kısmını ezberleyenlerin sayısı önemli bir yekûn tutuyordu. Hicretin 4. yılında meydana gelen Bir-i

Maune vakasında 70 kadar hafız sahabinin (İbn Hişam, ts) şehit edilmiş olması sahabe içindeki hafızların çokluğu hususunda bir fikir vermektedir (Halife, 2001).

Kur'an okuma ve okutma ile meşgul olanlara "kurra" denilmiş, kurralar hem Kur'an'ın okunuş vecihleri ve usülleri üzerinde çalışmışlar hem de Kur'an'ın bütününü kusursuz bir şekilde ezbere okuyan hafızlar yetiştirmişlerdir. Önceleri camilerde ve kurraların evlerinde yürütülen Kur'an ezberletilmesi çalışmaları, eğitimin kurumsallaştığı Selçuklular döneminde Dar'ul-Kurra, Dar'ul-Huffaz adlarıyla açılan medreselere taşınmıştır. Buralarda gelişen hafızlık eğitimi Osmanlı zamanında da aynı şekilde devam etmiştir. Bu medreselerde hafız yetiştirilmesinin yanında kıraat ilimleri okutuluyor, kıraat vecihleri öğretiliyordu. Bu kurumların başındaki hocalara "Reisu'l-Kurra" ve "Reisu'l-Huffaz" deniliyordu. (Baltacı, 2000).

Osmanlı döneminde sıbyan mektebini bitiren yani temel eğitimini tamamlayan bir öğrenci, önce alt seviyedeki bir Darul-Kurra'ya gider, orada hıfzını tamamlar, sonra kıraat ilimlerinin okutulup kıraat vecihlerinin öğretildiği daha yüksek seviyedeki Darul-Kurra'ya devam ederdi. Çocuğun hafızlığa başlaması için bir yaş belirlemesi yapılmamış olmakla birlikte sıbyan mektebini bitirdikten sonra 9-10 yaşlarında hıfza başlatıldığı anlaşılmaktadır. Ancak kurumsal eğitimin dışında babasından veya bir hocaya gönderilerek daha erken yaşlarda hafızlık yaptırıldığına dair bilgiler de mevcuttur (Çelebi, 1983). Bu şekilde erken yaşlarda hafız yetiştirme uygulamalarına günümüzde de rastlanmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar hafız yetiştirme konusunda farklı metotlar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Baştan itibaren sırayla veya karışık olarak sureleri ezberletme, sayfa sırasıyla ezberletme, cüzler halinde ezberletme gibi yollar takip edilmiştir. Kur'an'ın yirmi sayfadan oluşan cüzlerinin son sayfalarından veya ilk sayfalarından başlanarak her cüzden birer sayfa ezberletilmek suretiyle yirmi sayfa tamamlandığında Kuranın tamamı ezberlenmiş olmaktadır. Sayfa ezberletilmesinde sayfanın başından veya sonundan başlama şeklinde herkes kolayına gelen bir yol tutmuştur. Bunlar içinde en yaygın olanı, cüzün son sayfasından başlanarak her cüzden birer sayfa ve sayfanın başından itibaren ayet ayet ezberlenmesidir. Böylece öğrencinin kapasitesine göre her gün 1-5 (ham) ezberlenir, sonra aynı cüzden daha önce ezberlenmiş sayfa veya sayfalarla birleştirilerek tekrarlanır (pişirilir). Günümüzde de uygulama halen bu şekilde devam etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile birlikte hafız yetiştiren medreseler de ortadan kalkmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren eğitim alanının yeniden düzenlenmesi çalışmaları sırasında uzun süre hafız yetiştirecek resmi bir kurum olmadığından bazı cami hocaları kendi insiyatifleri ile hafız yetiştirmeye çalışmışlardır. Çok partili yönetim dönemine geçildikten sonra din eğitimi alanındaki kurumsallaşma süreci ile birlikte hafız yetiştiren Kur'an Kursları açılmaya başlamıştır. Halen Türkiye'deki hafızlık eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kuran Kurslarında yürütülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı hafızlık eğitimini ayrı bir program şeklinde veya kurum olarak düzenlememiş, bu eğitimi Kuran Kurslarında yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerinin bir parçası olarak ele almıştır. Hafızlık konusu, Kur'an Kursları ve öğrenci yurtları ile ilgili yönetmeliğin (D.İ.B., 2000) içinde Kur'an Kurslarının amaçları arasında yer almıştır.

Bu yönetmeliğe göre bir yıllık kurs sonunda hafızlığa ayrılacak olan öğrenciler, yılsonu sınavlarında, Kur'an-ı Kerim'i yüzünden işlek olarak okuma ve ezber kabiliyetleri de dikkate alınarak, sınav komisyonlarınca seçilirler. Hafızlığa başlatılan öğrenciler, hafızlıklarını tamamlayıncaya kadar iki yıl eğitim-öğretime devam ederler. Bu süre en çok bir yıl daha uzatılabilir. Hafızlık çalışması yapılan kurslarda; haftalık ders programları 24 saat üzerinden düzenlenir. Bu sürenin 20 saati Kur'an-ı Kerim, 1 saati İtikat, 1 saati İbadet, 1 saati Siyer ve 1 saati de Ahlâk dersi için ayrılır. Bu programla yürütülen eğitim sonunda hıfzını tamamlamış olanlar hafızlık tespit sınavına girerek kazandıkları takdirde hafızlık belgesi alırlar. Hafızlık tespit sınavı bir heyet tarafından sözlü olarak yapılır (Yönetmelik Md: 17).

Sekiz yıllık kesintisiz eğitim uygulamasından önce beş yıllık ilkokulu bitiren çocuklar Kur'an Kursuna kaydolup bir yıllık eğitimden sonra 12-13 yaşlarında hafızlığa başlamış oluyorlardı. Ancak zorunlu temel eğitimin 1997 yılında kesintisiz olarak sekiz yıla çıkarılması ile hafızlığa başlama yaşı üç yıl daha uzamış, hafızlık yapmak isteyenler en erken 15 yaşında buna imkân bulabilir hale gelmişlerdir. Yapılan bir araştırmaya göre bu durum hafızlığa olan ilginin azalmasına yol açmış (Büyükdinç, 2001), hafızlık yapanların ve hafızlık yaptıran kursların sayısı hızla azalmıştır. Öyle ki, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kurslarında hafızlık yapmakta olan öğrencilerin sayısı 1996 yılında 22.385 iken, bu rakam 2001 yılında 6.025'e kadar düşmüş, 2004 yılına gelindiğinde 7340 Kur'an Kursundan 3119'u öğretime kapanmıştır (Diyanet, 2005).

Günümüzde Hafızlık Eğitiminin Keyfiyeti ve Problemleri

Kur'an'ın tamamının veya bir kısmının ezberlenmesi hadislerde teşvik edilmiş sevaplı ve feyizli bir iş olmakla birlikte, bunun kurumsal bir eğitim faaliyeti olarak düşünülmesi halinde yapılan işin sevaplı olmanın ötesinde Kur'an öğretisinin yaygınlaşması bakımından da anlamlı olması gerekir. Zira kurumsal bir eğitim sadece sevaplılık gerekçesi üzerine bina edilemez. Artık teknolojik imkânların alabildiğine genişlediği günümüzde Kur'an'ın muhafazası konusunda endişe duyulmasına da gerek kalmamıştır. Bunun yanında Kur'an'ı mana ve mefhumundan uzak bir şekilde ezberlemenin de insanların hayatlarında pratik olarak fazla işe yaramadığı hususunda yaygın kanaatler mevcuttur.

Bugün hafızlık konusundaki kurumsal eğitimin anlamı, yararı ve pratik sonuçları açısından konu ele alındığında şu sorular öne çıkmaktadır:

1. Günümüzdeki hafızlık eğitimi ne kadar anlamlı, gerekli ve yaralıdır?
2. Hafızlık eğitiminde takip edilen program ve yöntem bugün için doğru ve yeterli midir?
3. Hafızlık eğitiminde Kur'an lafzının ezberletilmesi ile anlamın kavratılmasını birlikte kazandıracak bir yöntem uygulanabilir mi?
4. Hafızlığa başlama yaşı olarak hangi yaşlar daha doğru ve gerçekçidir?
5. Hafızlık eğitimi tek başına bir program olarak mı yürütülmeli, yoksa meslek elemanı yetiştiren bir din eğitimi programı içinde mi verilmelidir?

Yöntem

Bugün üzerinde dikkatle durulup değerlendirilmesi gereken bu sorulara cevaplar aramak üzere bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. İstanbul ilinde hafız yetiştiren Kur'an Kurslarından örnek mahiyette sekiz kurs belirlenerek bu kurslardaki öğretici ve öğrencilerden anket yoluyla bilgi, görüş ve kanaatlerine dair veriler toplanmıştır. Bu veriler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kayıtlarındaki resmi bilgilerle birleştirilerek değerlendirilmiş ve sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. İstanbul'da hafızlık konusunda geleneği olan ve belli bir geçmişe sahip bulunan Kur'an Kurslarından toplam 416 öğrenci ve 77 öğreticiden bilgi toplanmıştır. Bu kursların, öğrenci ve öğreticilerin dağılımı aşağıda Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1
Anket uygulanan Kur'an Kursları ile öğrenci ve öğretici sayıları

Kursun Adı	Öğrenci			Öğretici		
	Er.	Bn.	Top.	Er.	Bn.	Top.
Fatih İsmail Ağa Kur'an Kursu	58	0	58	13	-	13
Fatih Camii Kur'an Kursu	59	0	59	7	-	7
Bayram Paşa Yeşil Cami Kur'an Kursu	57	0	57	13	-	13
G.O.Paşa Küçükköy Mrk. Camii Kur'an Kursu	16	0	16	5	-	5
Fatih Karagümrük Tuba Kız Kur'an Kursu	0	77	77	-	8	8
Pendik Şeyhli Mah. Tuba Kız Kur'an Kursu	0	50	50	-	13	13
Ümraniye Aziz M. Hüdayi Kız Kur'an Kursu	0	47	47	-	6	6
Eyüp Alibeyköy Emniyettepe Kız Kur'an Kursu	0	52	52	-	6	6
Toplam	**190**	**226**	**416**	**38**	**33**	**71**

Bulgular

Hafızlık eğitimine devam eden öğrencilerin durumu

Kur'an kurslarında halen hafızlık eğitimine devam etmekte olan öğrencilerin özelikleri konusundaki tespitler şöyle sıralanabilir:

1- Kur'an kurslarında hafızlık eğitimine devam eden öğrenciler, genelde toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yönden zayıf kesiminden gelmektedirler.

Ekonomik durumu iyi olan ailelerin çocuklarını hafız yetiştirme konusunda istekli olmadıkları görülmektedir. 2006 yılının ilk yarısı itibariyle öğrenci ailelerinin % 89.7'sinin aylık geliri 1000 YTL'nin altında, % 62.5'inin de 700 YTL'nin altındadır. Her dört öğrenciden birinin (% 24.5) ailesinin aylık geliri ise 350 YTL'nin altındadır. Öğrenci babalarının büyük çoğunluğunun (% 69.2) çiftçi, işçi ve serbest meslek (gizli işsiz) sahibi olduğu tespit edilmiştir. Annelerin ise % 97.4'ü ev hanımı olup sadece % 2.2'lik kısmı işçi olarak ve serbest meslekte çalışmaktadır.

Tablo 2
Öğrenci babalarının mesleki durumları

Öğrenci babalarının meslekleri	f	%
Serbest meslek	194	46,6
İşçi	52	12,5
Memur	44	10,6
Çiftçi	42	10,1

Emekli	41	9,9
Din görevlisi	30	7,2
Vefat	9	2,2
İşsiz	4	0,9
Toplam	**416**	**100,0**

Öğrenci ailelerin eğitim durumu ekonomik durumları kadar olmasa da, yine de toplumun genel yapısına göre düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Öğrenci babalarının % 64.6'sı, annelerinin de % 82'si ilköğrenimli veya öğrenimsizdir. Bu durum Türkiye genelinde % 62.58 ile % 80.18'dir.[1] Yüksek öğrenimli olanlar babalarda % 11.5, annelerde ise % 0.2 (1 kişi) oranındadır. Türkiye genelinde ise bu durum erkeklerde % 10.23, kadınlarda % 5.39'dur.

2- Öğrenci aileleri arasında din eğitimi almış olanların oranı sanıldığı veya beklendiği kadar yüksek değildir.

Bugünkü şartlarda çocuğuna hafızlık yaptıran ailelerinin dini öğrenimlerine bakıldığında İlâhiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Lisesi mezunu olanların azlığı dikkat çekmektedir. Ankete katılan çocukların anneleri arasında İlâhiyat Fakültesi mezunu olan bulunmazken babaların da sadece % 3.8'i İlâhiyat Fakültesi mezunudur. İmam-Hatip Lisesi mezunu olan babaların oranı % 9.4, annelerin oranı ise % 1.7 kadardır.

Tablo 3
Öğrenci ebeveynlerinin dini öğrenim durumları

Öğrenin durumu	**Babalar**		**Anneler**	
	f	%	f	%
İlahiyat Fakültesi	16	3,8	-	-
İmam-Hatip Lisesi	39	9,4	7	1,7
Kur'an Kursu	107	25,7	152	36,5
Dini Öğrenimi yoktur	254	61,0	257	61,8
Toplam	**416**	**100,0**	**416**	**100,0**

1 Öğrenci ailelerinin eğitim düzeyi Türkiye genelinden az bir miktar düşük görünüyorsa da bu araştırmanın İstanbul'da yapılmış olması dikkate alındığında oranın oldukça düşük olduğu kabul edilebilir. Türkiye 2000 yılına dair istatistiki bilgiler için bkz.: www.tuik.gov.tr (Türkiye İstatistik Kurumu) erişim: 18.09.2006.

Bu veriler, kurslarda öğreticiler ve öğrencilerle yapılan görüşme ve gözlemlerden elde edilen verilerle birleşince görünen o ki; bugün hafızlık eğitimi veren Kur'an Kurslarına ilgi, toplumun alt kesimlerinden gelmektedir. Hafızlık eğitiminin maddi bir gelecek vaat etmemesine rağmen bu kesim tarafından ilgi görmesi ailelerin dindarlık duyguları ile ve çocuklarını daha iyi gelecek imkânları sunacak bir yöne sevk edememiş olmaları ile açıklanabilir. Kur'an Kurslarının ailelere maddi külfet yüklememeleri, bedava yatılılık sağlamaları, açıktan orta öğretim alma imkânı sunmaları da bu kesim için çekiciliği artıran etkenlerdir.

3- Öğrenciler Kur'an kursunda hafızlık yapmanın yanı sıra açıktan veya dışardan diğer resmi kurumlarda da öğrenimlerine devam etmektedirler. Araştırma bulgularına göre mevcut öğrencilerin yaklaşık üçte ikisi aynı zamanda başka bir resmi eğitim programına da devam etmekte, bunların da büyük çoğunluğu (% 80) açık lise programını takip etmektedir.

Tablo 4
Öğrencilerin takip ettikleri diğer öğretim programları

Takip edilen öğretim programı	**f**	**%**
Açık Lise	213	51,2
Açık Öğretim Fakültesi	17	4,0
Açık İlköğretim Okulu	15	3,6
ÖSS' Ye Hazırlık Kursu	14	3,4
İmam-Hatip Lisesi	6	1,4
İlahiyat Ön Lisans Programı	2	0,5
Herhangi bir programa devam etmeyen	149	35,8
Toplam	**416**	**100,0**

Öğrencilerin hafızlıkla beraber başka bir resmi öğretim programını takip etmeyen üçte birlik kısmının da, bir müddet sonra bir buna başlama veya hafızlığı bitirdikten sonra açık öğretime girme ihtimali vardır. Zira hafızlığı bitirdikten sonra nasıl bir eğitime devam etmek istediklerine dair soruya, 'devam etmeyeceği' yönünde cevap veren çıkmamıştır.

4- Hafızlık yapmakta olan öğrencilerin yarıya yakını din alanın dışında bir öğrenimi tercih etmektedirler. Hafızlığı bitirdikten sonra nasıl bir öğretime devam etmek istediklerine dair soruya öğrencilerin yarıdan biraz fazlası (% 56) dini alanda öğrenime devam edecekleri yönünde cevap vermişlerdir. Diğer yarıya yakın kısım ise (% 44) dini alanın dışında bir öğretimi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 5
Öğrencilerin hafızlık sonrası almak istedikleri eğitim

Hafızlıktan sonra alınması istenen eğitim	f	%
İmam Hatip Lisesine devam etmek	138	33,2
İlâhiyat ve dini ihtisas eğitimi	95	22,8
Liseye devam etmek	80	19,2
Diğer (değişik yüksek öğretim kurumları belirten)	103	24,8
Toplam	**416**	**100,0**

Bu konuyla ilgili olarak sorulan *"hafızlığı bitirdikten sonra hangi alanda çalışmak istiyorsunuz?"* şeklindeki bir soruya verilen cevaplarda da öğrencilerin yine önemli bir kısmının (% 35,8) dini alanda çalışmak istemedikleri görülmüştür.

5- Dini alanda öğrenime devam etme ve dini alanda çalışma konusundaki isteksizliğe rağmen öğrencilerin hafızlık yapma hususunda ciddi bir motivasyona sahip oldukları tespit edilmiştir. Ankette hafızlık yapmaktan memnun olup olmadıkları yönündeki bir soruya öğrencilerin neredeyse tamamı (% 97) "memnunum" cevabını vermiş, sadece % 3' lük bir kısım, memnun olmadıklarını bildirmişlerdir. Yine öğrencilerin yarıdan fazlası (% 55) hafızlığın yapılması gereken dini bir görev olduğunu düşünmektedir. Yüz yüze yapılan görüşmelerde de öğrencilerin hafızlık yapma konusundaki motivasyonlarının yüksek olduğu müşahede edilmiştir. Onlar kendilerinin seçilmiş özel kişiler olduklarını düşünmektedirler. Belli ki, öğreticiler öğrencileri hafızlık yapmaya motive etmede başarılı olmakla birlikte onları meslekte kalmaya aynı ölçüde ikna edememişler veya etmemişlerdir.

6- Hafızlığı bitiren öğrencilerin büyük bir kısmının dini görevlerde çalışmadıkları, bir kısmının da dindarlık çizgisinden uzaklaştıklarına dair bulgulara ulaşılmıştır. Kur'an Kursu öğreticilerinin % 65'i "Hafızlığı bitiren öğrencilerin çoğunun din görevlisi olmadığı, bir kısmının da dindarlık çizgisinden uzaklaştıkları" kanaatine tamamen veya kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığından hafızlık belgesi almış olanlarla mevcut görevliler arasında hafız olanların karşılaştırılması ile de büyük oranda hafızın meslek dışında kalmış olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

1981-2004 yılları arasında toplam 73.179 kişi hafızlığını tamamlayarak Diyanet İşleri Başkanlığından hafızlık belgesi almışlardır (D.İ.B., 1999). Ancak resmi kayıtlara göre 2004 yılı itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığında hafızlık belgesine sahip personel sayısı sadece 10.705'tir. İncelemesi yapılan 1981-

2004 yılları arasındaki süre, asgari emeklilik süresini kapsadığı için emekli olma ihtimali dışlanmış olmaktadır. Bu süre içinde hafızlık belgesi almış olanların bir kısmının Milli Eğitim Bakanlığında çalışmakta olduğu hesaba katılsa bile 1981 öncesinden başlayıp halen çalışmakta olan hafız personelin en azından bunu dengeleyeceğini düşünürsek hafızlık belgesi almış 73.179 kişinin ancak % 15'i Diyanette görev almış bulunmaktadır. Resmi hafızlık belgesi almış olanların % 85'i, diğer bir değişle yaklaşık her yedi hafızdan altısı meslek dışında kalmıştır. Meslek dışında kalmış olanların hafızlıklarını nerede kullandıkları veya kullanıp kullanmadıkları cevaplanması gereken ayrı bir sorudur.

7- Hafızlığa başlama ve hafızlık yapma yaşı oldukça yükselmiştir. Zira zorunlu temel eğitimin sekiz yıla çıkarılmasından sonra hafızlık yapmak isteyenler ilköğretimi bitirinceye kadar buna imkân bulamamaktadırlar. Dolayısı ile hafızlığa başlama yaşı kendiliğinden asgari 14 olarak ortaya çıkmış olmaktadır. Ancak halen hafızlık yapmakta olan öğrencilerin yaş ortalamasının daha da yüksek olduğu görülmektedir. Hafızlığın normal süresi iki yıl olduğuna göre öğrencinin bir yıl hafızlık öncesi Kur'an Kursunda okuduğu da hesaba katılırsa hafızlık yaptıran Kur'an Kurslarındaki öğrencilerin 14-17 arası yaşlarda olmaları gerekir. Hâlbuki durumun böyle olmadığı, araştırmamızda öğrencilerin % 40'ının 17 yaşın üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6
Hafızlığa devam eden öğrencilerin yaşları

Öğrencilerin Yaşları	f	%
14-17 arası	251	60,3
18-20 arası	140	34,7
21 ve üzeri	25	6,0
Toplam	**416**	**100,0**

Buna göre öğrencilerin önemli bir kısmı ya hafızlığa geç başlamışlardır ya da hafızlık eğitimini olması gerekenden çok fazla uzatmaktadırlar. Her iki durum da kurumsal eğitim açısından normal görünmemektedir.

Hafızlık Eğitimi Veren Öğreticilerin Durumu

Hafızlık yaptıran kurslardaki eğitimin verim ve kalitesini doğrudan etkileme konumundaki öğreticilerin durumu konusunda şu bulgulara ulaşılmıştır:

1- Örneklem olarak aldığımız Kur'an Kurslarının yarısı erkek, yarısı kız kursu olduğu için kurslarda görevli öğreticilerin bayan ve erkek dağılımları birbirine yakın çıkmıştır (33 bayan, 38 erkek). Öğreticilerin yaşları da normal dağılım göstermektedir. Hatta öğreticilerin % 76'sının yaşı 41'in altında olduğu için kursların kısmen genç ve dinamik bir öğretim kadrosuna sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 7
Kurs öğreticilerin yaşları

Yaşınız?	f	%
20-25 yaş arası	13	18,3
26-30 yaş arası	14	19,7
31-40 yaş arası	27	38,0
41 yaş ve üzeri	17	23,9
Toplam	**71**	**100,0**

2- Hafızlık yaptırılan Kur'an Kurslarında görevli öğreticilerin öğrenim düzeylerinin, ilköğretim sonrası bir eğitim kurumunda öğreticilik yapmaya yeterli olup olmadığı hususu ciddi bir tartışma konusudur. Aşağıdaki Tablo 7' de görüleceği üzere mevcut Kur'an Kursu öğreticilerinin yarıya yakını (% 45) yüksek öğrenimli değildir. Yüksek öğrenimli olanların da % 70'i ön lisans mezunudur. Öğreticiler arasında dört yıllık ilâhiyat fakültesi mezunu olanlarının oranı sadece % 5.6 kadardır. Başka bir fakülte bitirmiş olanlar da, çoğunluğu açık öğretim olmak üzere branş dışı fakülteleri bitirmişlerdir.

Tablo 8
Hafızlığa devam eden öğrencilerin öğrenim durumları

En son mezun olduğu okul	f	%
İmam-Hatip Lisesi	32	45,1
İlahiyat Önlisans (İlahiyat Meslek Yüksek Okulu)	27	38
İlahiyat Fakültesi	4	5,6
Başka bir fakülte	8	11,3
Toplam	**71**	**100,0**

Yüksek öğrenimli olmayanların eğitimin hiç bir kademede öğretmenliğe kabul edilmediği günümüzde Kur'an Kursu öğreticilerinin öğrenim düzeyleri düşündürücüdür. Hafızlık eğitimi yapılan Kur'an Kurslarında sadece

Kur'an'ın ezberletiliyor olması sebebiyle öğreticilerin yüksek öğrenimli ve pedagojik formasyon sahibi olmaları gerekmediği, hafız olmalarının yeterli olduğu iddia edilebilir. Nitekim eldeki verilere göre mevcut öğreticilerin % 95'inin hafız olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sadece Kur'an'ın ezberletilmesi dahi olsa sonuçta henüz öğrenim ve gelişme çağındaki bireylerin 2-3 yıl süren bir eğitime alınması gerçeği göz ardı edilemez. Onların gelişimle ilgili yaşantıları, gelişim sürecinde ortaya çıkan sorunların aşılması, sağlıklı gelişimin gerekleri ve ihtiyaçları önemlidir.

Gelişimin önemli bir evresini yaşamak durumundaki bireylerin uzun süre sadece Kur'an ezberleme işi ile meşgul edilmesi, onların yaşamaları gereken birtakım tecrübelerden uzak kalmaları anlamına gelmektedir. Bu durumda onların zihinsel, sosyal ve kişilik gelişimlerinde bir olumsuzluk meydana gelmemesine özen gösterilmesi ve bir takım önlemlerin alınması gerekir. Bu da hiç şüphe yok ki, kurs öğreticilerinin pedagojik formasyon almış yüksek öğrenimli kişiler olması ile mümkündür.

3- Öğreticilerin %38 'inin bekâr olması da ilginç bir bulgu olarak dikkat çekmektedir. Zira mevcut öğreticilerden 30 yaşın altında olanların oranı % 19,7'dir. Bu durumda bekâr olanların yarısının 30 yaşın üzerinde olduğu anlaşılıyor. Yani öğreticilerin % 18,3'ü 30 yaşını geçmiş olduğu halde bekârdır. Bu durumun hafızlık eğitimini bir şekilde etkileyip etkilemediği, ayrıca araştırılmaya değer bir husustur.

Kur'an Kurslarındaki Hafızlık Eğitiminin Durumu

Yukarıda açtığımız sorulara dönecek olursak bu sorulardan hareketle günümüzdeki hafızlık eğitiminin amaç, program, yöntem ve hafızlığa başlama zamanı bakımlarından incelenmesi ve bu hususlarda geliştirme ihtiyacının bulunup bulunmadığına veya nasıl bir geliştirmeye ihtiyaç bulunduğuna bakılması gerekmektedir. Öncelikle araştırmada elde ettiğimiz verilerle mevcut durumun özet olarak bir tablosunu vermek istiyoruz.

1- Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an Kurslarındaki hafızlık eğitimi bir yıllık Kur'an öğretiminden sonra iki yıl, yetmediği takdirde en fazla bir yıl daha uzatılarak üç yıllık bir program olarak yürütülmektedir. Bu programda haftada 20 saat ezber çalışması 4 saat de itikat, ibadet, siyer ve ahlâk dersleri yer almaktadır. Ancak kurslar yatılı olduğu için bu süreden daha fazla ezber çalıştırma imkânı bulunmaktadır. Haftada birer saatlik diğer dört ders ise

hafızlık eğitimi kapsamında dinlendirici olmaktan öte fazla bir kıymeti olmayan yok hükmünde derslerdir. Kursların hem yatılı olması hem de ezber dışında başka meşguliyetlere izin verilmemesi veya çok sınırlı bir şekilde izin verilmesi, 2-3 yıl süren bir eğitim döneminde öğrencilerin tecrit edilmesi anlamına gelmektedir. Bu da tabii olarak bir takım sorunları davet etmektedir. Kurs yönetici ve hocalarının bu durumun farkında oldukları ve bazı tedbirler aldıkları anlaşılıyor. Zira kursta en çok hoşlandıkları üç şeyin ne olduğu sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplarda yüksek düzeyde olmasa da *sosyal faaliyetler yapabilmek* (% 23.8) ve *arkadaşlık ilişkileri* (% 23.8) öne çıkmaktadır. Bu durum bir ihtiyaca ve beklentiye de işaret etmektedir.

Tablo 9
Öğrencilerin kursta beğendikleri ve hoşlarına giden durumlar

Kursunuzda beğendiğiniz ve hoşunuza giden üç şeyi önem sırasına göre yazınız?	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	Toplam	%
Sosyal faaliyet yapabilmemiz	34	45	20	99	23,8
Arkadaşlık ilişkileri	41	37	21	99	23,8
Kursumuzun eğitim şekli ve düzeyi	41	19	14	74	17,8
Kursumuzun itibarı ve fiziki durumu	36	19	19	74	17,8
Öğreticilerimizin anlayışlı ve yakın davranmaları	19	32	14	65	15,6
Bahçesi, oyun alanları	20	18	7	45	10,8
Yemekler ve yemekhane	24	8	9	41	9,9
Öğreticimi/öğreticilerimi beğeniyorum	15	12	13	40	9,6
Spor aktivitelerinin olması	24	13	3	40	9,6
Dinlenme saatlerinin olması	14	18	7	39	9,4
Verilen ilave dersler	15	9	9	33	7,9
Seminer ve sohbetler	11	12	9	32	7,7
Ara sıra pikniğe ve geziye götürülmek	11	9	9	29	7
Maddi açıdan bizi desteklemeleri	10	11	6	27	6,5
Diğer (daha düşük oranlarda 9 husus)	59	63	31	153	30,7

2- Hafızlık eğitiminde karşılaşılan güçlükler konusunda öğrenci ve öğreticilere kısmen farklı sorular yöneltilmiştir. Öğrencilere sorulan "Hafızlık eğitiminde sizin önemli gördüğünüz, 'şöyle olmalı' diyebileceğiniz eğitim faaliyetleri nelerdir?" şeklindeki soruya verilen cevaplarda moral ve motivasyon sağlanmasının öne çıktığı (% 21.4) görülmektedir.

Tablo 10
Öğrencilerin kursta önemli görüp olmasını istedikleri şeyler

Öğrencilerin olmasını istedikleri	f	%
Manevi takviye, motivasyon	89	21,4
Ezberlemede bilgisayardan yararlanmak	80	19,3
Arapça ve meslek dersleri okutmak	70	16,8
Sosyal faaliyetlere yer vermek	56	13,5
Diğer (düşük oranda çok sayıda farklı öneriler)	121	29,0
Toplam	**416**	**100,0**

Öğrencilerin kurslarda en çok hoşlanmadıkları şeylerde de "yemek ve yemekhane ile ilgili işler (% 31.3)", "idarecilerin ve bazı öğreticilerin tavırları (27,9)" ve "izinlerin olmaması veya kısıtlı olması (% 20,9)" ilk sıraları almaktadır. Öğrencilerden, kursta beğenmedikleri, hoşlarına gitmeyen üç şeyi önem sırasına göre yazmalarının istendiği maddeye yazdıkları cevaplar tasnif edilerek Tablo:11'de gösterilmiştir.

Tablo 11
Öğrencilerin kursta hoşlanmadıkları durumlar

Hoşlanılmayan durumlar	**1.**	**2.**	**3.**	**Toplam**	**%**
Yemekler, yemekhane, aşçılar	72	39	19	130	31,3
İdarecileri ve bazı öğreticilerin tavırları	44	42	30	116	27,9
İzinlerin az olması veya yasak olması	45	22	20	87	20,9
Hoşlanmadığım bir şey yok	48	0	0	48	11,5
Sosyal faaliyetlerin olmaması veya kısıtlanması	17	19	8	44	10,6
İlgisizlik, değer verilmemesi	14	16	12	42	10,1
Çok zaman kaybının olması	16	16	7	39	9,4
Öğrenciler arasındaki küfürlü sözler, tatsızlıklar	19	8	10	37	8,9
Temizliğe dikkat edilmemesi	11	17	7	35	8,4
TV, radyo, telefon ve kameranın yasak olması	16	12	4	32	7,7
Sınıfların ve genelde kursun kalabalık olması	12	11	9	32	7,7
Bazı kurallar ve yasaklar	11	10	10	31	7,5
Diğer (düşük oranlarda 22 konu)	68	76	44	188	45,2

Aynı konu ile ilgili olarak öğreticilere, hafızlık eğitiminde karşılaştıkları en önemli üç güçlüğü sırasıyla yazmaları istenmiştir. Öğreticilerin bu soruya verdikleri cevaplarda öğrenci profilindeki yaş problemi birinci sırayı almaktadır. Kurslardaki öğrenciler arasında yaş farkının çok fazla olması, öğrencilerin önemli bir kısmının ortaöğretim çağını geçmiş olmaları öğrenci yapısı-

nın problemli yanını oluşturmaktadır. Hafızlığa çalışan öğrencilerin yaşları 14 ile 26 arasında değişmektedir (Bkz. Tablo 6). Bunların yarıya yakını (% 40) 17 yaşın üzerindedir. Bu güçlüğe işaret eden hocaların yarıdan fazlası (% 56,5) bunu birinci güçlük olarak göstermişlerdir.

Tablo 12
Öğreticilerin hafızlık eğitiminde karşılaştıkları önemli güçlükler

Sırasıyla karşılaşılan üç önemli güçlük	1. sıra	2. sıra	3. sıra	Toplam f	Toplam %
Öğrenci yaşlarının büyüklüğü ve aralarındaki yaş farkı	13	7	3	23	32,4
Öğrencilerin amaçsız ve isteksiz olmaları	6	4	6	16	22,5
Ailelerin sorumluluklarını yerine getirmemeleri	3	7	6	16	22,5
Öğrencilerin adaptasyon zorluğu ve motivasyon ihtiyacı	5	2	5	12	16,9
Bu eğitimin resmiyette bir işe yaramaması	4	1	3	8	11,3
Ezberde zorlananların hafızlığa devam ettirilmesi	4	2	1	7	9,9
Kurstaki fiziki-maddi eksiklikler ve monotonluk	4	3	0	7	9,9
Öğrencilerin ders yerine başka şeylerle meşgul olmaları	0	5	2	7	9,9
Çevredeki ahlâki bozukluğun olumsuz etkileri	3	2	1	6	8,5
Diğer okullarda başarılı olamayanların hafızlığa gelmesi	3	3	0	6	8,5
Diğer (Düşük oranlarda 13 adet farklı sorun)	11	13	26	50	70,4

Öğrencilerin hafızlık yapmaya istekli olmamaları ve ailelerin ilgisizlikleri de önemli oranda (% 22,5) bir güçlük olarak işaretlenmiştir. Öğrencilerin isteksizliklerine bu ölçüde işaret edilmiş olması ilginç bir durum ortaya çıkarmaktadır. Çünkü yukarıda da değinildiği üzere öğrencilerin neredeyse tamamı (% 97) hafızlık yapıyor olmaktan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Buradaki çelişkiyi, öğrencilerin hafızlığı mübarek bir iş olarak görmeleri sebebiyle memnuniyetsizlik ifade etmekten çekindikleri şeklinde açıklamak yanlış olmaz.

3- Öğreticiler, kurslarda en çok hoşlanmadıkları, canlarını sıkan durumlar olarak çok farklı şeyler göstermişlerdir. Bunlardan öğrencilerin başarısızlıkları, isteksizlikleri ve yaramazlıkları ilk sırayı almaktadır. Çocukların oyun imkânlarının olamayışı veya yetersiz oluşu, programın uygun olmayışı hususları da not etmeye değer konular olarak görülmektedir.

Tablo 13
Öğreticilerin kurslarda hoşlanmadıkları durumlar

Öğreticilerin hoşlanmadıkları hususlar	1. sıra	2. sıra	3. sıra	Toplam f	Toplam %
Öğrencilerin başarısızlıkları ve isteksizlikleri	7	4	1	12	17,0
Oyun imkânlarının yetersiz olması veya olmaması	3	6	2	11	15,5
Uygulanan müfredatın uygun olmaması	8	1	0	9	12,7
Çocukların yaramazlık ve saygısızlıkları	1	6	2	9	12,7
Psikolojik baskı (teftiş, başarısızlık vb.)	3	2	2	7	9,9
Öğreticilere önemin verilmemesi	1	1	4	6	8,5
Ücretlerin azlığı ve düzensiz çalışma saatleri	1	1	4	6	8,5
Mekân darlığı, fiziki eksiklikler	1	3	1	5	7,0
Hafızlık sınıflarının kalabalık olması	3	2	0	5	7,0
Vakıf yetkililerinin her işimize karışmaları	4	1	0	5	7,0
Diğer (düşük oranda 11 adet farklı husus)	11	14	6	31	43,6
Toplam	**43**	**41**	**22**	**106**	

4- Öğrencinin hafızlığa başlamadan önce kolay metinleri anlayabilecek düzeyde Arapça öğrenmiş olması, ezber yaparken çoğu ayetin anlamlarını öğrenmesi ve bir Kur'an kültürü oluşturması bakımından teorik olarak yararlı görünmektedir. Ancak mevcut Kur'an Kurslarının programında Arapça öğretimi yer almamaktadır. Dolayısı ile resmi olarak öğrenciler Arapça okumaksızın hafızlığa başlatılmaktadır. Programda olmamasına karşın öğrencilerin % 25'i az bir miktar, % 4.3' ü yeterince Arapça okuduklarını, % 70,7'si de hiç okumadıklarını belirtmişlerdir.

Hafızlık eğitimine devam eden öğrenci ve öğreticilerin bu konuda ne düşündüklerini, böyle bir ihtiyaç duyup duymadıklarını öğrenmek maksadıyla kendilerine bu hususta bir soru yöneltilmiştir. Bu sorunun cevabında öğrencilerin % 66'sı hafızlığa başlamadan önce belli düzeyde Arapça öğrenmenin gerekli olduğu kanaatini ifade etmişlerdir. Hafızlık yapmakta olan öğrencilerin bu oranda Arapça öğrenilmesini gerekli görmesi, hafızlık eğitiminin işlevselliği yönünde bir anlayışı yansıtması bakımından not etmeye değer bir husustur.

Tablo 14
Öğrencilere hafızlık öncesi Arapça öğrenilmesi

Hafızlığa başlamadan önce Arapça öğrenilmesi	**f**	**%**
Çok Gereklidir	110	26,4
Gereklidir	165	39,7
Fark Etmez	121	29,1
Gereksizdir	20	4,8
Toplam	**416**	**100,0**

Hocalar ise bu konuda aynı kanaatte değildir. Hafız yetiştiren öğreticilerin yarıdan çoğu, hafızlığa başlamadan önce öğrencinin belli düzeyde Arapça öğrenmesinin gerekli olduğunu düşünmemektedir. Kur'an'ın lafzını ezberlerken aynı zamanda manasını da büyük ölçüde anlamaya imkân verecek dil öğretilmesini hocaların % 55'inin gerekli görmemesi şaşırtıcıdır.

Tablo 15
Öğreticilere göre hafızlık öncesi Arapça öğretilmesi

Öğrenciye hafızlık öncesi Arapça öğretilmesi	**f**	**%**
Çok Gereklidir	8	11,3
Gereklidir	24	33,8
Fark Etmez	29	40,8
Gereksizdir	10	14,1
Toplam	**71**	**100,0**

Bu durum, öğreticiler açısından hafızlık eğitiminin bir bilgi, kültür ve öğretinin yaygınlaştırılması amacını taşımadığını, hafızlığın sadece dini bir görev ve feyizli bir iş olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Zira anlamı bilinmeden kutsal bir metni ezberlenmeyi ibadet dışında başka bir maksatla açıklamak mümkün değildir.

Gerçi hafızlığın Kur'an'ın anlamı ile ilgilenmeksizin, sadece onun lafzını ezberlemek olarak anlaşılması bu günün meselesi değildir. İslam tarihi içinde bu endişe Hulefa-i Raşidin döneminde Hz. Ömer tarafından hissedilmiştir. Hz. Ömer'in valilerinden Ebu Musa El-Eşari Basra'da birçok insanın Kur'an'ı ezberlediğini halifeye yazınca, halife Hz. Ömer onlara maaş bağlamasını emretmişti. Ertesi sene El-Eşari bu sayının katlanarak arttığını insanların maaş almak için Kur'an ezberlediklerini haber verdiğinde halife cevaben "Onları

kendi hallerine bırak, insanların Kur'an'ı ezberlemekle meşgul olup onun hükümlerini öğrenmeyi terk etmelerinden korkuyorum" demişti (El-Kettani, 1993). Yukarıda da değinildiği üzere Türkiye'de son yıllarda yetiştirilen hafızların % 85'inin meslek dışında kalması hafızlık yapma amaç ve anlayışındaki tarihsel sorunun devam ettiğini göstermektedir.

5- Hafızlık eğitimi konusunda üzerinde durulması gereken bir husus da hafızlık eğitimine ne zaman, yani hangi yaşlarda başlatılmasının doğru olacağı meselesidir. Halen Kur'an Kurslarında hafızlığa devam eden öğrencilerin yaşlarının 14-26 arasında değiştiği, zorunlu temel eğitim yasasından dolayı hafızlığa ancak ilköğretimi bitirdikten sonra başlamanın mümkün olabildiği yukarıda belirtilmişti. Bu yaşın hafızlık eğitimi için uygun olup olmadığı tartışma konusu olmuş, çok kimse 14 yaş sonrasının hafızlık için çok geç olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Kurslardaki mevcut öğrencilerin yaşlarının ilerlemiş olmasından şikayet eden hocaların büyük çoğunluğu (% 81.7), hafızlığa başlamada uygun yaşların 11-13 yaşları olduğunu belirtmişlerdir. Hocaların çok azı 14 ve üzeri yaşları uygun görürken az bir kısmı da 10 yaş ve altının uygun olacağı görüşündedir.

Tablo 16
Öğreticilere göre hafızlığa başlama yaşı

Hafızlığa başlama yaş	**f**	**%**
10 Yaş Ve Altı	10	14,1
11-13 Yaş Arası	58	81,7
14 Ve Yaş Ve Üzeri	3	4,2
Toplam	**71**	**100**

Bu konuda temel oluşturmak üzere hangi kademe öğretimi bitirmiş olanların hafızlıkta daha başarılı oldukları öğreticilere sorulmuştur. Bu soruya öğreticilerin % 95.8'i beş yıllık ilköğretimi bitirenlerin, % 4.2'si de sekiz yıllık ilköğretimi bitirenlerin daha başarılı oldukları cevabını vermişlerdir. Bu cevaplar hafızlığa başlama yaşı ile ilgili cevaplarla aynı kanaati yansıtmaktadır.

6- Hafızlığa başlama yaşı konusundaki kanaate göre sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamasının hafızlık eğitiminde başarıyı olumsuz etkilemiş olması gerekir. Acaba gerçekte de durum böyle midir? Bu hususta ki görüşleri

almak için sorulan soruya öğreticilerin % 90.1'i sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamasının hafızlık eğitiminin kalitesini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Ancak kalite düşüklüğünün tamamen öğrenci yaşının yükselmesinden mi kaynaklandığı, yoksa hafızlığın sekiz yıllık ilköğretim sonrasına ertelenmesi ile ilginin azalması ve buna bağlı olarak da öğrenci kalitesinin düşmesinden mi kaynaklandığı husus tartışmaya açıktır. Zira günümüz hafızlık eğitiminin manevi kazanç dışında dünyevi ikbal vadeden bir çekiciliği olmadığı gibi, daha çok ihtiyaç duyulduğu bir dönemde çocukluk yaşantılarına ve eğilimlerine pek imkân vermemesi de çekiciliği azaltan bir hususdur. Bütün bunlar karşısında ilköğretimi bitirmiş bir öğrenci için manevi duygular dışında hafızlığa sevk eden bir sebepten söz edilemez. Nitekim sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamasının hafızlığa olan ilgiyi oldukça azaltmış olduğu, öğrenci mevcudunun yukarıda belirtildiği üzere 22 binden 6 bine düşmesinden anlaşılmaktadır.

Tablo 17
1996-2003 yılları arasında Kur'an Kursu öğrenci sayıları

Yıllar	Bayan	Erkek	Toplam
1996	8.148	14.237	22.385
1997	7.465	13.679	21.144
1998	7.996	13.893	21.889
1999	9.857	9.447	19.304
2000	9.244	8.511	17.755
2001	3.636	2.389	6.025
2002	5.834	3.573	9.407
2003	5.843	3.595	9.438

7- Uygulanmakta olan hafızlık eğitimi programında dini bilgilerle ilgili olarak haftada birer saatlik dört ders dışındaki bütün zaman ezber yapmaya ayrılmıştır. Kurslardaki geleneksel düzen ve yatılılık durumunun başka meşguliyetlere fazla izin vermediği de dikkate alınırsa bu durum, gelişimin en kritik aşamasındaki öğrencilerin yapmak istedikleri çok şeyden uzak kalmaları anlamına gelmektedir. Kur'an Kursu öğreticileri çocukların her şeyden mahrum bırakılarak sadece ezber yapmakla meşgul edilmelerinin doğru olmadığının farkındadırlar. Öğreticilerin % 11.3'ü "hafızlık yapan öğrenci başka hiçbir şeyle uğraşmamalı" derken "Öğrencinin düzenli bir şekilde oyun oynamasına ve dinlenmesine imkan verilmelidir" diyenlerin oranı ise % 43.7'dir. Öğre-

ticilerin % 23.9'u ezberden başka yan dersler okutulması, % 19.7' si de yan derslerle birlikte oyun ve dinlenmeye de yer verilmesi taraftarıdır.

Tablo 18
Öğreticilerin ideal bir hafızlık eğitimi ile ilgili düşünceleri

İdeal bir hafızlık eğitimi için aşağıdakilerden hangisi doğrudur	f	%
Öğrenciye düzenli bir şekilde oyun ve dinlenme imkânı verilmelidir	31	43,7
Hafızlık eğitiminde ezberden başka bazı yan dersler de okutulmalıdır	17	23,9
Hem yan dersler hem de düzenli oyun ve dinlenme imkânı verilmeli	14	19,7
Hafızlık yapan öğrenci başka hiç bir şeyle uğraşmamalı	8	11,3
Cevapsız	1	1,4
Toplam	**71**	**100,0**

8- Hafızlık eğitiminde uygulanmakta olan program ve yöntemlerin yeterli olmadığı, en azından geliştirilmeye muhtaç olduğu anlaşılmaktadır.

Şüphesiz ki ilgi alanlarının çoğalıp çeşitlendiği günümüzde insanlar kendilerince daha anlamlı ve yararlı gördükleri işlerle uğraşmak istemektedirler. Bu şartlarda hafızlığın ilgi çekici olabilmesi için belirgin, pratik ve yararlı amaçlar ortaya konulması, program statü ve yöntemlerinin oldukça elverişli olması gerekir. Amaçlar konusunda bir yetersizliğin mevcut olduğuna yukarıda değinilmişti. Aynı şekilde uygulanan program ve yöntemlerde de bir yetersizlikten söz edilebilir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere araştırmaya katılan kurs hocalarının % 49.3'ü yeni bir statüye ihtiyaç olduğunu, % 14.1'i hem yeni bir statüye hem de yeni bir metoda ihtiyaç bulunduğunu, % 11.3'ü de yeni bir metoda ihtiyaç bulunduğunu belirtmişlerdir. Hocaların % 21.1'i ise bugünkü hafızlık eğitiminin mevcut statü ve metodunun yeterli olduğu kanaatindedir.

Tablo 19
Öğreticilerin hafızlık kurslarında yenileşme ihtiyacına dair görüşler

Sizce hafızlık yaptıran Kur'an Kurslarında yeni bir statü veya metoda ihtiyaç var mıdır?	f	%
Yeni bir statüye ihtiyaç vardır	35	49,3
Bu statü ve metot yeterlidir	15	21,1
Hem yeni bir statüye hem de yeni bir metoda ihtiyaç vardır	10	14,1
Yeni bir metoda ihtiyaç vardır	8	11,3
Cevapsız	3	4,2
Toplam	**71**	**100,0**

Bu verilere göre her dört öğreticiden üçünün (% 74.7) mevcut hafızlık eğitiminde metot ve statü değişikliğine gidilmesi gerektiği yönünde bir kanaate sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıda da ifade edildiği gibi hafızlığı bitirenlerin çok büyük bir bölümünün (% 85) meslek dışında kalmaları da Kur'an Kurslarının statüsü, programı ve uygulanan yöntemlerle doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir.

9- Hafızlık eğitimine öğrenci kabulünde seçici davranılmamaktadır. Araştırmada hafızlık eğitimine öğrenci kabulünde belli ölçütler gözetilip gözetilmediğine, gözetiliyorsa bunların neler olduğuna, bununla bağlantılı olarak hafızlığa başlayanların bu eğitimi ne ölçüde tamamladıklarına bakmak istedik. Hafızlığa kabulde öğrencinin hafızlık yapabilecek sabır ve dirence sahip olması, hafızlık yapmayı gerçekten istemesi, ezberleme kabiliyetinin olması, ses ve seda uygunluğu, hal ve gidişinin iyi olması ölçütlerin bulunduğu ama bu ölçütlere fazla itibar edilmeden öğrenci kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 20
Hafızlığa öğrenci kabulünde ölçütlere uyulma durumu

Hafızlık eğitimi için belirlenen ölçütlere bakılmadan öğrenci kabul edildiği oluyor mu?	f	%
Evet	28	39,4
Bazen	28	39,4
Hayır	15	21,1
Toplam	**71**	**100,0**

Bu noktada ulaşılan bulgu, çoğunlukla müracaat eden öğrencilerin kaydının yapılması doğrultusunda bir düşüncenin kurslarda hâkim olduğudur. Öğreticilerle yüz yüze yaptığımız görüşmelerde de son yıllarda gelen hemen her öğrencinin kaydının yapılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Çünkü artık kurslar, istedikleri miktarda ve nitelikte öğrenci bulmakta sıkıntı çekmektedirler. Önceden talep çok olduğu için sınavla öğrenci alırken, artık eski talebin olmaması, kurslara beklenenin altında öğrenci müracaatı gelmesi, yöneticileri seçici olmak yerine olabildiğince çok öğrenci kaydetme gayretine zorlamaktadır.

Öğrenci müracaatının azalmasının, öğrenci kalitesini olumsuz yönde etkilemiş olduğu anlaşılmaktadır. Zira hafızlığa başlayan öğrencilerin önemli bir kısmının hafızlığı tamamlamadan kurslardan ayrıldıkları tespit edilmiştir. Ankette yer alan "hafızlığa başlayan öğrencilerinizden yüzde kaçı hafız-

lıklarını tamamlayabiliyorlar?" sorusuna öğreticilerin verdiği cevaplar bu konuda önemli ölçüde fire verildiğini ortaya koymaktadır. Öğreticilerin % 23.9' u hafızlığa başlayan öğrencilerin yüzde 50'den daha azının hafızlığı tamamlayabildiğini belirtmiştir. Öğrencilerin % 90'dan fazlasının hafızlığı tamamladığını söyleyenlerin oranı ise sadece % 7'dir.

Tablo 21
Öğrencilerin ne kadarının hafızlığı tamamladıkları

Hafızlığa başlayan öğrencilerin yüzde kaçı tamamlıyor?	**f**	**%**
50 den az	17	23,9
51-70 arası	25	35,2
71-90 arası	24	33,8
91 ve üzeri	5	7,0
Toplam	**71**	**100,0**

Yukarıdaki tablo, öğrencilerin yarıya yakın kısmının başlamış oldukları hafızlık eğitimini tamamlayamadığını göstermektedir. Öğrencilerin yüksek düzeyde (% 97) hafızlık yapmaktan memnun olmalarına rağmen önemli bir kısmının hafızlığı tamamlamadan ayrılmaları dikkat çekicidir. Belki de öğrenciler memnuniyet duygusunu ifade ederken almakta oldukları hafızlık eğitimini değil, genel anlamda hafızlık müessesesini düşünmüş olabilirler.

Sonuç

Hafızlık eğitimim, İslam eğitim tarihinde asr-ı saadetten beri süregelen bir faaliyet olarak köklü bir geleneğe sahiptir. Ancak bu eğitimin alışılageldiği üzere bir ibadet anlayışı ile yapılmasının sosyal ve dini hayata yansıyan tatminkâr pratik sonuçlarının olmadığına dair kanaatler ortaya çıkmıştır. Bu kanaatlerin doğruluk derecesini tespit etmek, bu eğitimin daha doğru, gerçekçi ve işe yarar sonuçlar vermesi bakımından neler yapılabileceğinin araştırılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Yapılan alan çalışması Kur'an Kurslarında yürütülmekte olan hafızlık eğitiminin işe yararlık ölçüsünün düşük olduğunu, verilen eğitimin amaç, yöntem, organizasyon açılarından ciddi sorunları bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlar doğrultusunda geliştirilen iyileştirme teklifleri aşağıda verilmiştir:

1- Hafızlık eğitimi ülkemizdeki eğitim sistemi dışında Diyanet İşleri Başkanlığının yaygın eğitim hizmeti kapsamında görev yapacak elemanlar yetiştirmekten ziyade dini bir geleneğin sürdürülmesine yönelik faaliyet olarak yürütülmektedir. Öğrenciler de tamamen manevi bir güdü ile hafızlığa özendirilmektedirler. Bu güdü yanlış olmamakla beraber hafızlık eğitiminin hayattaki önemi ve işe yararlığına dair Kur'an öğretisinin yaygınlaşması gibi net amaçlar belirlenmeli, öğrencinin sevap kazanmanın yanında hayattaki kazanımları konusunda da bir bilgi ve bilinç sahibi olması amaçlanmalıdır.

2- Şüphesiz Kur'an'ın bütününün ezberlenmesi geleneğinin sürdürülmesi, Kur'an'a olan saygı ve bağlılığın devamı kadar Kur'an öğretisinin yaygınlaşması bakımından da önemli ve gereklidir. Bu gereklilikten hareketle öğrencilere Kur'an metni ezberletilirken belli ölçüde de olsa anlamın kavratılması, Kur'an'ın muhtevasına dair bilgi kazandırılması sağlanmalıdır. Bunun için hıfzlığa başlamadan önceki hazırlık aşamasında öğrencilere belli bir düzeyde Arapça öğretilmelidir. Çocuğun küçük yaşlarda dil öğrenmeye yatkınlığı dikkate alınırsa Arapça öğretimi için bir yıllık süre yeterli olabilir. Belki şu anda uygulanmakta olan bir yıllık hazırlık süresi iki yıla çıkarılarak öğrenci tecvit, talim ve Arapça bakımından iyi bir şekilde yetiştirildikten sonra hafızlığa başlatılabilir.

3- 1981-2004 yılları arasında Kur'an Kurslarında hafızlık eğitimini tamamlayarak hafızlık belgesi alanların % 85'inin meslek dışında kalmış olduğu belirlenmiştir. Bunların da nerdeyse tamamının hafızlıklarını kaybettikleri yönünde bilgiler ve güçlü kanaatler mevcuttur. Bu durumda hafızlık eğitiminin amaç bakımından anlamlılığı ve yeterliliği kadar, programının uygunluğu üzerinde de dikkatle durulması ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bireylerin gelişme çağının 2-3 yılını alan bu eğitimin daha doğru ve işe yarar sonuçlar verecek şekilde yürütülmesi gerekir. Bunun için hafızlık eğitimi, sadece ezber yapmaya hasredilmeyip, meslek bilgileri ile zenginleştirilerek ortaöğretim düzeyi ve ağırlığında bir program haline getirilebilir. Öğrencilerin gelişim özellikleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak sıkıp bunaltmayan bir sistemle yürütülen ortaöğretim statüsü kazandırılmış bir program daha anlamlı ve yararlı olacaktır. Arapça öğretimi de hazırlık programına eklenerek 2+2 şeklinde 4 yıllık müstakil bir program veya İmam-Hatip Liseleri içinde ayrı bir bölüm olarak düşünülebilir.

4- Öğrencilerin hafızlık eğitimini gerçekten isteyip istemedikleri, yeteneklerinin ve sosyo-kültürel durumlarının buna müsait olup olmadığına bakılmaksızın bu eğitime kabul edilmekte oldukları anlaşılmaktadır. Bu eğitimden verimli sonuçlar almak ve hafızlığı daha işlevsel hale getirmek bakımından hafızlık eğitimine öğrenci kabulünde elverişli bir seçme sistemi geliştirilmeli ve öğrenci sayısına bakmaksızın seçilerek öğrenci alınmalıdır.

5- Hafızlık eğitimi, 14-21 yaşları arasındaki insanları bir araya toplayan Kur'an öğretimi amaçlı kursların bünyesinden ayrılmalı, küçük yerleşim birimlerine dağıtılmaksızın belli merkezlerde müstakil bir eğitim halinde düzenlenmelidir. Dernek vakıf benzeri sivil insiyatifler, bu eğitime maddi destek sağlasalar dahi eğitimin öğrenci kabulünden kursun yönetim ve disiplinine kadar herhangi bir işinde müdahil olmamalıdır.

6- Hafızlık eğitimi yüzyıllar öncesine dayanan geleneksel yöntemlerle yürütülmektedir. Bu eğitiminin daha pratik ve verimli bir şekilde yürütülmesini, sistem ve yöntem bakımından sürekli geliştirilmesini sağlayacak deneysel çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalarda özellikle kurslardaki geleneksel ezber yaptırma usulü, süresi ve zamanı üzerinde durularak farklı kabiliyetlere uygun değişik ezberletme usulleri geliştirilmelidir.

7- Hafızlık eğitimini gelişme çağındaki bireylere verilen bir örgün eğitim olarak değerlendirip hafızlık yaptıran öğreticilerin mutlak surette yüksek öğrenimli ve pedagojik formasyon sahibi olmaları sağlanmalıdır. Çocuğun ve gencin gelişim özellikleri ve onun gelişim evrelerindeki ilgi ve ihtiyaçları konusunda bilgili olan öğreticilerin verimli ve yaralı bir hafızlık eğitimi yürütme konusunda daha başarılı olacakları muhakkaktır.

8- Kur'an Kursları, çocuğun o çağdaki gelişim ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde modern eğitimin gereklerine uygun öğretim mekânlarına (kütüphane, spor salonu, bahçe vb eklentilere) sahip olmalı, Diyanet İşleri Başkanlığı bunun için farklı büyüklüklerde projeler geliştirmelidir. Hafız yetiştiren kurumlar fiziki yapı, öğretim kadrosu ve yönetim şekli ile her kesimden insana güven veren bir eğitim anlayışına kavuşturulmalıdır.

Kaynakça

Baltacı, C. (2000). Türk eğitim sistemi içinde Kur'an Kursları. *Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Büyükdinç, M. (2001). *Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu temel eğitim sonrası Kur`an Kurslarında eğitim ve öğretim*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çelebi, A. (1983). *İslam'da eğitim öğretim tarihi* (çev: A. Yardım). İstanbul: Damla Yayınevi.

Diyanet İşleri Başkanlığı (1999). *Kuruluşundan günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı* (1924-1997). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı APK Dairesi.

Diyanet, (2000). *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran Kursları ile öğrenci yurt ve pansiyonları yönetmeliği*. Ankara

Diyanet İşleri Başkanlığı (2005). *Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2004*. Ankara.

Halife B. Hayyat. (2001). *Tarihu Halife bin Hayyat* (çev: A. Bakır). Ankara Ankara: Büro Basımevi.

İbn Hişam, (ts) *es-Siretü'n-nebeviyye* (thk. M. es-Saka & İ. El-Ebyari & A. Şebli). Daru İbn Kesir.

İbn Sa'd (1957). *et-Tabakatü'l-kübra*. Beyrut.

Karaçam, İ. (1990). *Sonsuz mucize Kur'an*. İstanbul: Çağ Yayınevi.

Kazıcı, Z. (2004). *Osmanlı'da eğitim öğretim*. İstanbul: Bilge Yayınları.

el-Kettani, M. A. (1993). *et-Teratibu'l-idariyye* (çev: A. Özel). İstanbul: İz Yayıncılık.

Şengül, İ. (2004). *Hz. Osman döneminde Kur'an-ı Kerim'in istinsahı, çoğaltılıp neşredilmesi, Kur'an'ın mucizevi korunması*. İstanbul: Işık Yayınları, 89-118.

© Center for Values Education

Journal of Values Education
Turkey-, 2006, 4 (11), 27-52.

Memorizing The Qur'an and Problems in its Education

◆

*Suat CEBECİ, Prof. Dr.**

Sakarya University Theology Faculty

Bilal ÜNSAL, M.A

◆

Citation- Cebeci, S. & Ünsal, B. (2006). Memorizing the Qur'an and problems in its education. Journal of Values Education-Turkey, 4 (11), 27-52. © Center for Values Education

Abstract- Memorizing the whole Qur'an is a tradition that goes back to the time of the Prophet. In the early times of Islam, Muslims memorized the Qur'an, in particular, for its protection. But this tradition continued through the history because of their considering it as a worship. This study aims to examine and evaluate Qur'anic memorization education in Turkey and asks the following questions: What are the aim and function of this education? Are the programs and methods of Qur'anic schools acceptable? What are the problems facing this education, and what are their solutions? For this purpose, a field study is done by selecting eight well established Qur'anic schools in Istanbul and interviewing their student and teachers. In accordance of the findings of this study, some solutions are proposed for the improvement of this education.

Key Words- Memorizing the Qur'an, Qur'anic School, Religious Education.

* **Address for correspondence:** Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Ozanlar Adapazarı**-** Turkey. **E-Mail:** scebeci@sakarya.edu.tr